

Alkon johto ja Euroopan taloudellinen integraatio 1988–1994

MIRJA ÖSTERBERG

Alkon johto kohtasi 1980-luvun lopulla uudenlaisen ja hieman epämääräisen haasteen. Kyseessä oli Euroopan taloudellinen integraatio, josta oli tullut Suomelle ajankohtainen kysymys kahdesta syystä. Ensinnäkin Neuvostoliiton aseman heikkeneminen 1980-luvun lopulla avasi Suomelle uusia mahdollisuuksia syvempiin länsisuhteisiin ja mahdollisuuden osallistua painokkaammin Euroopan taloudelliseen integraatioon. Toiseksi Euroopan yhteisö (EY) oli 1980-luvun loppupuolella valmis laajempaan taloudelliseen yhteistyöhön, mikä johti myös siihen, että teema ”EY ja alkoholi” nousi pohjoismaalaisten tietoisuuteen (Tigerstedt 1990, 5–6).

Vuonna 1994 voimaan tulleella sopimuksella Euroopan talousalueesta (ETA) ja Suomen liittymisellä Euroopan unioniin (EU) vuonna 1995 oli se seuraus, että Suomen alkoholimonopoli Alko menetti kuudesta monopolioikeudestaan viisi, alkoholijuomien tuonti-, vienti-, tuotanto-, tukkumyynti- ja anniskelumonopolin. Ennen ETA- ja EY-neuvotteluja Alko oli johtanut Suomen alkoholipoliittikkaa lähes 60 vuotta, minkä seurauksena sosiaali- ja terveysministeriön rooli alkoholipoliittisella kentällä oli suhteellisen heikko. Suomen liittyminen EY:hyn muutti kuitenkin Alkon hegemonisen roolin ja Alkosta tuli vain yksi toimijamonen joukossa. (Bruun 1972, 247–261; Tigerstedt & Rosenqvist 1995, 91; Tigerstedt & Karlsson 2003, 411; Alkoholiohjelma 2004, kuvat 2 ja 3.) Missä tahdissa tämä tapahtui Alkon johtajien keskuudessa ja miten tämä muutos sujui?

Artikkeli perustuu kirjoittajan pro gradu -tutkielmaan Statsbolaget Alkos anpassning till den europeiska ekonomiska integrationen 1988 till våren 1994, joka on hyväksytty Helsingin yliopiston historian laitoksella vuonna 2005.

Tämän artikkelin keskeinen tavoite on tarkastella, millaisia näkemyksiä ja tavoitteita Alkon johdolla oli vuosina 1988–1994 Suomen osallisuudessa yhä kiinteämmin Euroopan taloudelliseen integraatioon. Muuttuivatko Alkon johtajien näkemykset taloudellisen integraation Alkoon kohdistamista paineista tämän ajanjakson ja prosessin aikana, ja jos muutosta tapahtui, niin millä tavalla heidän suhtautumisensa ja Alkon sopeuttamiselle asettamat tavoitteensa muuttuivat? Kiinnostavaa on myös tutkia, oliko Alkon johtajien välillä mielipide-eroja sopeuttamisprosessin aikana ja millä tavalla nämä tulivat ilmi. Onko sopeuttamisprosessissa havaittavissa käännekohtia, ja johtuivatko nämä mahdolliset käännekohdat Alkon johdon keskuudessa tapahtuvista muutoksista vai ulkoisista paineista? Millaista vastustusta Alko koki muiden toimijoiden taholta? Tapahtuiko kaikki enemmän tai vähemmän sattumanvaraisesti puutteelliseen tietoon nojaten, vai oliko Alkon johdolla aikaa perehtyä tilanteeseen ja toimia hyvin valmistellun suunnitelman mukaan?

Alkon sopeuttamista ovat aikaisemmin käsitelleet mm. Alkon entinen pääjohtaja Heikki Koski (1994) ja Alkon entinen johtaja Bertil Roslin (2000). Myös Christoffer Tigerstedt ja Pia Rosenqvist (1995) sekä Trygve Ugland (2000 & 2002) ja Leena Warsell (2005) ovat käsitelleet tätä teemaa. Warsellin väitöskirjaa lukuun ottamatta edellä mainituissa kirjoituksissa ei ole käytetty Alkon ja muiden suomalaisten toimijoiden arkistomateriaalia. Alkon johtajat taas ovat olleet mukana sopeuttamisessa, mikä saattaa vaikuttaa heidän mahdollisuuksiinsa kuvata prosessia objektiivisesti. Warsellin väitöskirja käsittelee monopoliyhtiön purkamista vuodesta 1987 vuoteen 1999. Warsellin kaksi dominoivaa loppupäätelmää ovat, että konsernin koossapitäminen oli Alkon joh-

dolle tärkeä tavoite ja että Heikki Kosken 29. kesäkuuta 1992 kirjoittamat muistiot paljastavat olennaisesti sen, missä vaiheessa Alkossa alettiin valmistautua muutoksiin. Väitöskirjassaan Warrell kuitenkin jättää käsittelemättä lähes kokonaan Alkon johtajistossa vuodesta 1989 syyskuuhun 1992 käydyt keskustelut siitä, kuinka Alko vastaisi Euroopan taloudellisesta integraatiosta aiheutuneisiin haasteisiin.

Artikkelissa tapahtumat esitetään kronologisessa järjestyksessä. Temaattisesti ne on jaettu neljään eri ajanjaksoon. Ensimmäistä ajanjaksoa, vuosia 1988 ja 1989, käsitellään omassa luvussaan. Tätä edeltää lyhyt kuvaus niistä muutospaineista, joita Suomen tiiviimpi osallistuminen Euroopan taloudelliseen integraatioon oli aiheuttanut Suomen alkoholimonopolille vuodesta 1986 lähtien. Toista ajanjaksoa, vuosia 1990 ja 1991, käsitellään kahdessa luvussa. Otsikolla ”ETA-sopimus ajankohtaistuu” kuvataan Euroopan taloudellisen integraation luonteen muuttumista ja sen Alkon sopeuttamiselle asettamia reunaehtoja. Seuraava luku käsittelee Alkon johdon yhtiön sopeuttamista koskevia päätöksiä. Kolmas ajanjakso, helmikuusta 1992 elokuuhun 1992, on jaettu kahteen lukuun. Ensin käsitellään Alkon johdon reaktioita Suomen mahdolliseen EY-jäsenyyteen. Seuraavassa luvussa käydään läpi yhtiön johdon puolustustaistelua Alkon aseman säilyttämiseksi. Elokuusta 1992 kesäkuuhun 1994 ulottuvan neljännen ajanjakson aikana Alko sopeutuu EU-jäsenyyden asettamiin vaatimuksiin. Lopuksi yhteenvedossa analysoidaan Alkon johtajien reaktioita eri ajanjaksoina ja perustellaan tutkimuksen tuloksena olevaa kronologista jakoa neljään jaksoon sekä tarkastellaan artikkelissa esitettyjen tulosten suhdetta aikaisempiin tutkimuksiin.

Vaikka pohjoismaisten alkoholimonopoliin sopeuttaminen EY:n vaatimusten mukaisiksi oli kansainvälinen prosessi, koostuu lähdemateriaali kotimaisesta arkistomateriaalista, koska huomio on keskitetty Suomen alkoholimonopolin johdon suhtautumiseen tässä prosessissa. Tutkimuksen lähdemateriaalina on käytetty Alkon omaa kattavaa arkistomateriaalia, joka koostuu sekä johtajiston kokouksien pöytäkirjoista että johtajien kirjoittamista muistioista, von Hertzenin työryhmän työskentelyyn liittyvistä pöytäkirjoista ja muistioista sekä Suomen ulkoministeriön arkistossa säilytettävästä arkistomateriaalista, joka koskee Alkon sopeuttamista Suomen EY-jäsenyyden vaatimiin muutoksiin. Keskeisen tutkimuskirjal-

lisuuden lisäksi lähdemateriaalia on täydennetty eräiden Alkon sopeuttamisprosessin keskeisten toimijoiden haastatteluilta.

Uuden ilmiön edessä

Suomi liittyi Euroopan vapaakauppa-alueen (EFTA) täysjäseneksi vuonna 1986. Seuraava askel Suomen länsiorientoitumiselle oli osallistuminen ETA:n perustamista koskeviin neuvotteluihin. Myöhemmin nousi esiin myös kysymys Suomen EU-jäsenyydestä (Meinander 1999, 499).

Muodolliset neuvottelut yhteisestä talousalueesta EY:n ja EFTA-maiden välillä aloitettiin 20. kesäkuuta 1990 (Meinander 1999, 499). Näissä neuvotteluissa päätettiin, että EY:n oikeusperuste tulisi olemaan myös ETA-sopimuksen lainopillinen perusta (Arajärvi & Skinnari 1990, 52; Ugland 2002, 108–109). Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että ETA-sopimuksen allekirjoittaneet maat olisivat velvoitettuja mukauttamaan oman lainsäädäntönsä vastaamaan EY:n lainopillista perustaa välittömästi sopimuksen voimaantulon jälkeen.

EY:n perustamissopimuksen, Rooman sopimuksen, artikkelit 28, 29, 31, 90 ja 93 tulisivat olemaan ratkaisevia Suomen alkoholimonopolin tulevaisuudelle. Artiklat kielsivät muun muassa määrälliset rajoitukset tuonnilta ja vienniltä (artikkelit 28 ja 29), syrjinnän tuotteiden hankinnan, myynnin tai verotuksen yhteydessä (artikkelit 31 ja 90) ja käsitelivät liikevaihtoveron ja valmisteveron harmonisointia (artikkeli 93). Suomessa 1990-luvun alussa voimassa ollut vuoden 1968 alkoholilainsäädäntö oli täten monilta kohdin ristiriidassa EY:n lainsäädännön kanssa. Yksi esimerkki oli Alkon oikeus hinnoitella alkoholijuomat, mikä antoi Alkolle mahdollisuuden suosia kotimaisia alkoholijuomia ulkomaisten alkoholijuomien kustannuksella (Karlsson & Österberg 2002, 156–157). Toinen esimerkki on EY-tuomioistuimen päätös Mangheran tapauksessa vuonna 1975; sen mukaan Rooman sopimuksen 31. artikla kieltää yksinoikeuden tuontiin (Savia 1993, 62–63; Holder & al. 1998, 28; Ugland 2000, 118).

Alkon johtajien valmistautuminen taloudelliseen integraatioon 1988–1989

Ennen vuotta 1988 Alkon ja muiden pohjoismaisten alkoholimonopoliin johtajat eivät kokeneet,

että Euroopan taloudellinen integraatio olisi uhka pohjoismaisten alkoholimonopolioiden olemassaololle ja toiminnalle (The role of alcohol monopolies, 1988). Keskustelu EY:stä ja sen vaikutuksesta Alkon asemaan otettiin ensi kertaa esille Alkon johtajien kokouksessa 24. toukokuuta 1988. Pääjohtaja Heikki Kosken muistion mukaan Alkon olisi syytä valmistautua Euroopan taloudellisesta integraatiosta aiheutuviin välittömiin ja välillisiin seurauksiin (Muistio 12.5.1988, Alkon arkisto; Koski 1994, 424; Warsell 2005, 58). Muistion käsittely johti siihen, että Alkon johtajisto asetti keskuudestaan työryhmän, jonka tehtäväksi tuli selvittää, mihin toimenpiteisiin Alkon tulisi ryhtyä Euroopan yhdentymiskehitystä ajatellen. Kosken aloitteesta pohjoismaisten alkoholiyhtiöiden pääjohtajat kokoontuivat Helsingissä 1.–2. maaliskuuta 1989. Kokouksen tuloksena asetettiin yhteinen pohjoismainen EY-työryhmä, joka koostui pohjoismaisten alkoholiyhtiöiden edustajista (Roslin 2000, 65, 67; Koski 1994, 424; Roslinin haastattelut 8.12.2004 ja 24.1.2005; Österberg 2005, 29–30, 34; Warsell 2005, 58).

Arkistomateriaalin perusteella keskustelu taloudellisen integraation vaikutuksista Alkon toimintaan keskittyi Alkon johtajistossa vuosina 1988–1989 alkoholiverotuksen harmonisointiin. Tämä johti siihen, että Alkon hallintoneuvosto lähetti marraskuun lopussa 1990 sosiaali- ja terveysministeriölle (STM) ehdotuksen uudesta alkoholiverotuksesta (Österberg 2005, 30, 35). Uusi laki alkoholiverotuksesta tuli voimaan 1. tammikuuta 1991. Laki antoi kuitenkin Alkole edelleen suuren vapauden alkoholijuomien hinnoittelussa ja kotimaisten alkoholijuomien suosimisessa, mikä oli ristiriidassa EY:n lainsäädännön kanssa (Holder & al. 1998, 101; Karlsson & Österberg 2002, 156–157).

Vaikka Alkon johtajat vuosina 1988–1989 alkoivat ottaa huomioon taloudellisen integraation vaikutukset Alkon toimintaan, Alkon johto ei julkisuudessa kertonut integraation johtavan suuriin muutoksiin yhtiön asemassa (Koski 1989; Oy Alko Ab:n ..., 1989). Alkon vuoden 1988 vuosikertomuksessa Koski kirjoitti, että ”Euroopan taloudellinen yhdentymiskehitys tulee aiheuttamaan sisällöllisiä muutoksia myös pohjoismaisiin alkoholijärjestelmiin. Niiden perusteita se ei kuitenkaan tule murentamaan”. Muutospaineiden Koski näki kohdistuvan alkoholiverotukseen, alkoholijuomien hinnoitteluun ja kotimaisen alkoholitutannon kilpailukykyyn (Koski 1989).

Ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston apulaisosastopäällikkö Antti Satuli, joka osallistui Suomen asioiden valmistelemaan EFTA/EY-seurantakomiteaa varten, oli vuoden 1989 alussa samoilla linjoilla kuin Alkon julkiset kannanotot. Satulin mukaan Euroopan taloudellinen integraatio ei ”saa johtaa siihen, että antaisimme periksi sosiaalipoliittisissa tavoitteissamme, puhumattakaan siitä että se johtaisi jo luotujen järjestelmien purkamiseen” (Stenius & Hentilä 1989, 46). Taloudellisen integraation vaikeudet tulisivat Satulin mukaan olemaan ”enemmänkin teknisiä luonteeltaan, enkä näe mitään suuria ongelmia itsenäisen alkoholipoliittikan harjoittamiselle Suomessa” (Stenius & Hentilä 1989, 47). Satuli koki kotimaisten toimijoiden aiheuttamat muutospaineet suurimpana uhkana Alkole. Ainoa ongelma monopolioikeuksien suhteen Satulin mukaan oli, että Alkolla oli samanaikaisesti sekä jakelu- [vähittäismyynni-] että tuotantomonopoli. Ristiriitaa ei kuitenkaan olisi niin kauan, kuin monopolioikeudet palvelisivat kansanterveydellisiä tarkoituksia (Stenius & Hentilä 1989, 47).

Samanaikaisesti Kerstin Steniuksen ja Jorma Hentilän tekemän Satulin haastattelun perusteella Warsell tulkitsee Satulia varsin eri tavalla. Warsellin mukaan Satuli hahmotti jo vuonna 1989 integraationeuvotteluiden alkoholijärjestelmää koskevien tavoitteiden elementit ja reunaehdot, ja Satulin asiantuntemusta kuunnellen olisi ”monelta sivupolulta vältytty” (Warsell 2005, 59). Tähän tulkintaan Warsell on päätenyt, koska Satulin mukaan olisi ehkä vedettävä selvä raja siihen, mikä on monopolin ja hinta-aseen käyttämisestä alkoholi- ja terveyspolitiikan välineenä, ja rajoituttava siihen (Warsell 2005, 59). Warsell toteaa myös, että Satuli jo vuonna 1989 oli sitä mieltä, että ainoastaan vähittäismyynTIMONOPOLIA kannattaisi puolustaa (Warsell 2005, 86). Oman tulkintani mukaan Satuli ei tässä vaiheessa hahmotanut muita paremmin sitä, kuinka taloudellinen integraatio vaikuttaisi Alkon asemaan. Satulin argumentti selvän rajan vetämisestä viittasi lähinnä verotukseen ja verotuksen uudistamiseen, ja samaan asiaan Alkon johtokin keskitti huomionsa vuosina 1988–1989. Satuli ei myöskään tässä vaiheessa kyseenalaistanut tukkumyynTIMONOPOLIN tehtävää alkoholi- ja terveyspolitiikan välineenä, vaan koki ongelmana ainoastaan vähittäismyynTIMONOPOLIN ja tuotantomonopolin samanaikaisen säilyttämisen. Näin ollen Satuli oli ensimmäinen, joka vuonna 1989 kyseenalaisti Alkon oikeu-

den säilyttää samanaikaisesti tuotanto- ja vähittäismyyntimonopoli, mutta hän ei kuitenkaan ollut sitä mieltä, että ne olisi purettava. (Stenius & Hentilä 1989, 46.) Kotimaiset muutospaineet eivät myöskään osoittautuneet suurimmaksi uhkaksi Alkolle, kuten Satuli uskoi. Muun muassa Ugland on väitöskirjassaan (2002) osoittanut, että nimenomaan Euroopan taloudellinen integraatio asetti reunaehdot Suomen ja muiden Pohjoismaiden alkoholimonopoliin sopeuttamiselle ETA-sopimuksen ja EY-jäsenyyden myötä.

ETA-sopimus ajankohtaistuu

Virallisten ETA-neuvottelujen alettua 20. kesäkuuta 1990 alkoholimonopolin kohtalosta keskusteltiin Alkossa mm. 27. elokuuta 1990. Näihin neuvotteluihin osallistui edustajia STM:stä, kauppa- ja teollisuusministeriöstä (KTM) ja ulkoministeriöstä (UM). Tapaamisen aikana sekä Koski että Roslin korostivat STM:n raittius- ja alkoholiain osaston osastopäällikön Usko Puustisen mukaan Suomen alkoholimonopolin merkitystä sekä sitä, että alkoholimonopoli olisi säilytettävä myös siinä tapauksessa, että Suomi allekirjoittaisi ETA-sopimuksen (Puustisen haastattelut 15.2.2005 ja 17.2.2005).

Pohjoismaisten alkoholimonopoliin tulevaisuudesta keskusteltiin myös Pohjoismaiden sosiaaliministeriöiden virkamiesten kesken Genevessä 28.–29. elokuuta 1990. Aloitteen kokouksen järjestämiseksi teki Ruotsin sosiaaliministeriössä ETA-neuvottelujen aikana alkoholikysymyksistä vastannut Jakob Lindberg (Österberg 2005, 38; vrt. Warsell 2005, 64). Norjan sosiaaliministeriön osastopäällikön Knut Brofossin mukaan syy tämän kokouksen järjestämiseen oli se, että Ruotsin ja Suomen ulkoministeriöt eivät vaikuttaneet kiinnostuneilta puolustamaan alkoholimonopoleja. Brofossin mukaan kokouksen yhtenä tarkoituksena oli muotoilla pohjoismainen kanta siihen, miten alkoholimonopoleihin suhtauduttaisiin. Yhtenä Suomen edustajana kokoukseen osallistunut Puustinen puolusti Suomen alkoholimonopolin säilyttämistä. Puustisen mukaan KTM:n edustaja Matti Vuoria sen sijaan ei ollut valmis puolustamaan alkoholimonopoleja ETA-neuvotteluissa (Puustisen haastattelut 15.2.2005 ja 17.2.2005; Lindbergin sähköpostit 2.2.2005, 16.2.2005 ja 10.3.2005; Brofossin sähköposti 17.2.2005).

Brysselissä järjestettiin 8.–9. lokakuuta 1990 asiantuntijakokous, jossa EY-komission virkamiehet selvensivät omaa käsitystään alkoholimonopolista. Kävi ilmi, että Ruotsi noudatti ”matalaa profiilia”. Ruotsin tavoite oli kuitenkin säilyttää maan alkoholimonopoli siinä tapauksessa, että Ruotsi allekirjoittaisi ETA-sopimuksen (Puustisen haastattelut 15.2.2005 ja 17.2.2005; Lindbergin sähköpostit 2.2.2005, 16.2.2005 ja 10.3.2005; Brofossin sähköposti 17.2.2005).

Pohjoismaisista alkoholimonopoleista ei kuitenkaan keskusteltu virallisissa ETA-neuvotteluissa. Uglandin mukaan tämä perustui Suomen, Ruotsin ja Norjan hallitusten keskinäiseen sopimukseen (Ugland 2000, 118; Ugland 2002, 108–110). Myös Koski on todennut saman seikan (Koski 1994, 425). Sopimuksen mukaan kukin maa sopeuttaisi alkoholimonopolinsa itse valitsemallaan tavalla. Lopputuloksena oli, että Pohjoismaat liittivät ETA-sopimuksen 2. toukokuuta 1992 päivättyyn lopulliseen versioon yksipuolisen julistuksen pohjoismaisista alkoholimonopoleista. Julistuksessa todettiin, että pohjoismaiset alkoholimonopolit olivat olemassa suojellakseen kansalaisten terveyttä (Agreement of Oporto of 2 May 1992). EY ei kommentoinut tätä yksipuolista julistusta, eikä sillä ollut minkäänlaista laillista sitovuutta (Ugland 2002, 110).

On esitetty olettamus, että Pohjoismaat toivoivat yksipuolisella julistuksella olevan poliittista merkitystä Rooman sopimuksen 30. artiklaan nojaten (ks. esim. Holder & al. 1998, 28–29, 31; Koski 1994, 426; Ugland 2002, 110–112). Ugland on esittänyt, että julistuksen muotoilijamaa olisi ollut Norja (Ugland 2002, 10). Toisen tulkinnan mukaan, jonka Lindberg on esittänyt, ruotsalainen pääneuvottelija Frank Belfrage olisi ollut aktiivinen asian suhteen. Lindberg on kuitenkin epävarma siitä, oliko Belfrage tämän julistuksen luoja vai oliko joku toinen kirjoittanut alkuperäisen version, jota Belfrage myöhemmin muotoili (Lindbergin sähköpostit 2.2.2005, 16.2.2005 ja 10.3.2005).

”Hiljainen strategia” ja oma aloite 1990–1991

Pohjoismaat olivat Suomi mukaan lukien päättäneet olla ottamatta alkoholimonopoleja puheeksi ETA-neuvotteluissa. Tämän ”hiljaisen strategian” ohella Alkon johdolla oli myös toinen stra-

tegia. Vuosina 1990–1991 Alkon johtajat alkoivat nimittäin oivaltaa, että Euroopan taloudellisella integraatiolla tulisi olemaan jonkinasteinen vaikutus Alkon toiminta-alueeseen. Alkon 5. helmikuuta 1990 päivätyssä strategiamuistiossa todettiin, ettei ETA-neuvotteluissa ilmeisesti tulisi vaatimaan kansallisten alkoholimonopolioiden purkamista tai niiden toiminnan peruspiirteitten muuttamista. Muistiossa huomautettiin kuitenkin, että pidemmällä aikavälillä Alkon olisi vaurauduttava monopoliasemansa heikkenemiseen (Muistio 5.2.1990, Alkon arkisto). Syksyllä 1990 Koski totesikin Alkoholipolitiikka-lehden haastattelussa, että Alkon olisi Euroopan taloudellisen integraation tuloksena purettava tuontimonopolinsa (Virtanen & Hentilä 1990, 205).

Alkon asemasta Alkon johtajat eivät kuitenkaan olleet valmiita luopumaan. Alkon johtajien yhdeksi tavoitteeksi nousi yhtiön kilpailukykyä kehittäminen. Alkon tavoitteena oli ”kehittää monopolin toimintoja kansanterveydellisten ja sosiaalisten näkökohtien mukaisesti” sekä ”säilyttää yhtenäisen monopolin antamat taloudelliset ja toiminnalliset edut” (Muistio 5.2.1990, Alkon arkisto). Alko pyrki myös aktiivisesti hyödyntämään uuden kauppapoliittisen tilanteen antamia kaupallisia ja tuotannollisia mahdollisuuksia. Yhtiön alkoholijuomateollisuuden kilpailukykyä kehitettäisiin sekä kotimaisilla että kansainvälisillä markkinoilla. Yhtiö panostaisi ”tarpeen vaatiessa myös ulkomaisiin yrityshankintoihin”. Tulosityksiköiden kehittämistä jatkettaisiin luomalla niille keihäänkärkituotteita ja poistamalla niiden toimintaa haittaavia viranomaispäätöksiä ja säädöksiä. (Muistio 5.2.1990, Alkon arkisto.)

Alkon tavoitteeksi nousi vuonna 1991 myös Alkon organisaation ja asiakaspalvelun kehittäminen (Österberg 2005, 44–49). Huhtikuussa 1991 tavoitteeksi asetettiin Alkon markkinaosuuden säilyttäminen ja sen kasvattaminen. Alko pyrki tuotepolitiikassaan monipuoliseen ja kattavaan tuotevalikoimaan, ja alkoholimyymälöiden lukumäärää pyrittiisiin lisäämään sekä kehittämään omaa anniskeluverkostoa (Muistio 9.4.1991, Alkon arkisto). Uudeksi organisaatiomalliksi esitettiin konserniorganisaatiota. Vaikuttaa siltä, että uuden organisaatiomallin tavoite oli antaa Alkolle suurempi mahdollisuus osallistua kilpailuun alkoholimarkkinoilla. Tavoitteeksi tuli erottaa tarkemmin ne tulot, jotka kertyivät Alkon monopolitoiminnasta, Alkon muusta liiketoiminnasta. Alkon virkamiestehtävät koettiin myös suu-

rena ongelmana, koska ne olivat Alkon johtajien mukaan esteenä yhtiön mahdollisuudelle kehittää omaa hotelli- ja ravintolatoimintaa. Nämä virkamiestehtävät pyrittiisiin siirtämään pois Alkolta (Muistio 6.5.1991, Alkon arkisto). Uusi organisaatio esiteltiin Alkon hallintoneuvostolle 12.9.1991. Hallintoneuvostolle esitellyssä muistiossa uuden organisaatiomallin tavoitteiksi esitettiin toiminnan tehostaminen ja taloudellisten vaatimusten korostaminen (Muistio 12.9.1991, Alkon arkisto). Samanaikaisesti kun Alkon johto pyrki parantamaan yhtiön kilpailukykyä, Alkon johtajat pitivät tiukasti kiinni kaikista muista monopolioikeuksista paitsi Alkon tuonti- ja vientimonopolista. Toukokuussa 1991 Bertil Roslin, Antti Keränen ja Pekka Pyhältö olivat sitä mieltä, että yhtiö ”pyrkii säilyttämään alkoholimonopolin mahdollisimman laajana” (Muistio 6.5.1991, Alkon arkisto).

Tässä vaiheessa Alkon johtajat kokivat Alkolta olevan laajalti mahdollisuuksia vaikuttaa alkoholimonopolin tulevaisuutta koskeviin päätöksiin. Vuosina 1990–1991 yhtiön kehittämisen lisäksi Alkon johto pyrki myös tarkasti seuraamaan Euroopan taloudellisen integraatioprosessin kehittymistä. Vuoden 1990 strategiassa esitettiin mm., että yhtiön tuli seurata tarkasti, mihin suuntaan Euroopan taloudellista integraatiota koskevat neuvottelut kehittyivät, ja yrittää vaikuttaa siihen keskusteluun, jota käytiin ETA-sopimuksesta. Myös Alkon EY-työryhmällä koettiin olevan aktiivinen rooli. Sen tehtävänä oli pitää yhteyttä ETA-neuvottelijoihin. Tarkoituksena oli pysyä ajan tasalla ja aktiivisesti tuoda neuvottelijoiden tietoon monopolin kannalta tärkeitä näkökohtia. Pohjoismaisen EY-työryhmän olisi myös koordinoitava Suomen, Ruotsin ja Norjan monopolien neuvotteluissa esitetyt näkökohdat (Muistio 5.2.1990, Alkon arkisto).

Muistioiden pohjalta vaikuttaa siltä, että johtajien tavoitteet Alkon toiminnan turvaamiseksi EY-paineen alla olivat vuosina 1990–1991 melko ristiriitaisia. Toisaalta Alkon johtajien keskuudessa haluttiin käyttää hyväksi uutta taloudellista tilannetta yhtiön tulojen lisäämiseksi ja toiminnan turvaamiseksi (Muistio 5.2.1990, Alkon arkisto). Toisaalta Alkon alkoholipoliittisessa strategiassa 9. huhtikuuta 1991 todettiin: ”Alkoholimonopolin [Alkon] toiminnalliset mahdollisuudet perustuvat paljolti siihen, miten yhtiö pystyy mukautumaan alkoholipolitiikan asiantuntijarooliinsa” (Muistio 9.4.1991, Alkon arkisto). Nämä

kaksi tavoitetta olivat kuitenkin ristiriidassa toisen lisätessä ja toisen yrittäessä vähentää alkoholin kulutusta.

Elokuun 21. päivänä 1991 Alkon pääjohtaja muutti asennettaan todetessaan julkisuudessa, että Suomen olisi säädettävä uusi alkoholilaki, jota varten STM:n olisi asetettava lainuudistusta valmisteleva työryhmä (Koski 1994, 425–426). Kosken mielestä Alko ei siis pystyisi sopeutumaan Euroopan taloudelliseen integraatioon vallitsevan alkoholilain rajoissa. Alkon ja STM:n yhteistyö integraatiokysymyksessä ei ollut kitkatonta, mikä käy ilmi siinä, että STM asetti uutta alkoholilainsäädäntöä valmistelevan työryhmän vasta 1. maaliskuuta 1992. Kirjeessään Koskelle syyskuussa 1991 STM:n kansliapäällikkö Heikki S. von Hertzen kirjoitti, ettei STM:ssä valitettavasti ollut aikaa järjestää alkoholipoliittista keskustelua asiasta, ”joten en lähtisi tässä vaiheessa tarpeettomasti myrskyttämään vesilaseja” (von Hertzen Koskelle 24.9.1991, Alkon arkisto).

EY-jäsenyys ja Alko?

Kun ETA-neuvottelut 1. lokakuuta 1991 saatiin päätökseen, oli yleinen käsitys Kosken mukaan se, että Alkon tuonti- ja vientimonopoli olisi purettava, mutta muut monopolioikeudet pysytettäisiin säilyttämään (Koski 1994, 226). Kysymys Suomen EY-jäsenyysihakemuksesta tuli ajankohtaiseksi syksyllä 1991, ja 9. tammikuuta 1992 Suomen hallitus antoi eduskunnalle selonteon siitä, mitkä EY-jäsenyyden vaikutukset tulisivat olemaan Suomelle. Selonteossa alkoholi mainittiin alkoholijuomien hintojen alentumisen ja alkoholiverotuksen harmonisoinnin yhteydessä mutta ei sosiaalipolitiikkaa käsittelevässä osiossa (VNS 2/1991 vp; Meinander 1999, 500–503).

EY ja Alko nousivat keskeiseksi aiheeksi Alkon johtajien kokouksissa vuonna 1992. Muistiossaan 10. helmikuuta 1992 Koski totesi, että Suomi tulisi hakemaan EY-jäsenyyttä maaliskuussa 1992 ja että anomus luultavasti hyväksyttäisiin ja jäsenyys tulisi voimaan 1. tammikuuta 1995 alkaen (Muistio 10.2.1992, Alkon arkisto). Johtajien kokouksessa 18. helmikuuta 1992 keskusteltiin ensimmäisen kerran siitä, mitä monopolioikeuksia Alkon johto pyrki säilyttämään, jos Suomi liittyisi EY:hyn.

Alkon talousjohtaja Veikko Kasurinen oli sitä mieltä, että Alkon johtajien oli nyt päätettä-

vä, mihin Alko pyrki alkoholiverotuksen, alkoholijuomien hinnoittelun ja monopolioikeuksien suhteen (Muistio 18.2.1992, Alkon arkisto). Kasurisen mielipiteeseen saattoi vaikuttaa se, että hän oli ollut valtiovarainministeriön 25. marraskuuta 1991 asettaman alkoholiveroja uudistavan työryhmän jäsen. Työryhmän tehtävänä oli uudistaa alkoholiverotus niin, että se olisi sopuisuudessa ETA-sopimuksen kanssa. Työryhmän loppuraportissa esitettiin kaksi vaihtoehtoa Alkon tukkumyyntimonopolin kohtalolle. Ensimmäisessä vaihtoehdossa ehdotettiin ensimmäisen kerran vakavasti, että Alkon tukkumyyntimonopoli olisi purettava ETA-sopimuksen seurauksena. Toisessa lähdettiin siitä, että Alkon tukkumyyntimonopoli säilytettäisiin (Valtiovarainministeriön työryhmämuistio 1992: 8, ”Alkoholiverotustyöryhmän muistio”, UM). Myös Kasurinen toi esiin kaksi vaihtoehtoa. Toisessa tukkumyyntimonopoli purettaisiin ja toisessa Alko säilyttäisi monopolioikeutensa niin laajana kuin mahdollista (Muistio 18.2.1992, Alkon arkisto). Roslin oli kuitenkin epävarma, olisiko Alkolla mahdollisuus säilyttää tukkumyyntimonopolinsa, jos Suomi liittyisi EY:hyn. Ei nimittäin ollut ennakkotapauksia EY:n suhtautumista sosiaali- ja terveyspoliittisiin näkemyksiin perustuviin monopoleihin (Muistio 13.2.1992, Alkon arkisto).

Johtajilla oli myös eriäviä mielipiteitä tuotantomopolin kohtalosta. Kasurisen mukaan KTM oli todennut, että ETA-sopimus ei edellyttänyt tuotanto- ja vähittäismyyntimonopolin purkamista. Toisaalta yhtiötä saatettaisiin kuitenkin syyttää syrjinnästä, jos sillä olisi molemmat monopolioikeudet (Muistio 18.2.1992, Alkon arkisto). Siitä huolimatta, että Roslinin mukaan tuotantomopolin purkaminen merkitsisi suurta taloudellista menetystä Alkolle, Koski ehdotti samassa kokouksessa esitetystä muistiossa, että Alkon olisi valmistauduttava myös tuotantomopolinsa purkautumiseen (Muistiot 10.2.1992 ja 13.2.1992, Alkon arkisto). Vähittäismyyntimonopolin asemaa ei pidetty uhatuna. Roslinin mielestä sen säilyminen olisi kuitenkin varmistettava EY-neuvotteluissa (Muistio 13.2.1992, Alkon arkisto).

Alkon johtajien strategia siitä, mitä monopoli-oikeuksia Alko pyrki säilyttämään, vahvistettiin 5. maaliskuuta 1992. Sen mukaan Alkon johtajat pyrkisivät säilyttämään Alkon tuotanto-, tukkumyynti- ja vähittäismyyntimonopolin Suomen mahdollisen EY-jäsenyyden jälkeenkin, koska ne

muodostivat sekä sosiaali- ja terveystieteellisesti että taloudellisesti perustellun kokonaisuuden (Johtajiston pöytäkirja 5.3.1992, Alkon arkisto). Näin ollen Alkon johtajat eivät vielä maaliskuussa 1992 olleet valmiita purkamaan muita kuin tuonti- ja vientimonopolin, vaikka Roslin oli vihjannut tukkumyyntimonopolin säilyttämisen vaikeudesta ja Koski oli suositellut tuotantomopolin purkamiseen valmistautumista. Tämän lisäksi Alkon johto oli tilannut Kari Joutsamolta, Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan apulaisprofessorilta, asiantuntijalausannon, joka on päivätty 31. lokakuuta 1991. Asiantuntijalausunnossaan myös Joutsamo oli todennut, että Alkolla ei ollut mitään perusteita tuotantomopolin säilyttämiselle, kun ETA-sopimus oli tullut voimaan tai kun Suomesta tulisi EY:n jäsen. Lausunnossaan Joutsamo totesi myös, että Suomen ETA-sopimuksen ja mahdollisen EY-jäsenyyden vaikutus Alkon asemaan olisi täysin sama (Joutsamo 1991, 50–51).

Puolustuskanta ja taistelu monopoli-oikeuksista 1992

Maaliskuussa 1992 areenalle astui uusi toimija, ja Alko joutui vastakkain sellaisten tahojen kanssa, jotka olivat valmiita purkamaan sen monopolioikeuksia enemmän kuin yhtiön oma johto oli tässä vaiheessa valmis tekemään. Päivää ennen kuin Suomi jätti anomuksensa EY-jäsenyydestä 18. helmikuuta 1992, STM oli nimittäin asettanut Alkoholilainsäädännön uudistamistyöryhmän, ns. ”Hertzenin työryhmän”, jonka tehtävänä oli ”selvittää alkoholilainsäädännön muutostarpeet erityisesti ottaen huomioon ETA-sopimuksen ja mahdollisen EY-jäsenyyden vaikutukset nykyiseen alkoholijärjestelmään” sekä ”tehdä ehdotukset alkoholilainsäädäntöön tarvittavista muutoksista” (Työryhmä asetettu 17.3.1992, STTV; Työryhmämuistio 1992: 5). Työryhmän puheenjohtajaksi asetettiin kansliapäällikkö Heikki S. von Hertzen STM:stä ja jäseniksi Pekka Saarinen VM:stä, Raimo Luoma KTM:stä, Pekka Reinikainen ja Jorma Niemelä päihde- ja raittiusasiain neuvottelukunnasta sekä Heikki Koski ja Salme Ahlström Alkosta. Sihteereinä toimivat Pentti Karhu STM:stä ja Alkon juristi Kari Paaso (Työryhmämuistio 1992: 5).

Mielipiteet siitä, mitä monopolioikeuksia Alkolla säilyisi eurooppalaisen taloudellisen integ-

raation myötä, ja siitä, miten alkoholipolitiikkaa tulisi Suomessa käytännössä harjoittaa, olivat hyvin erilaisia von Hertzenin työryhmän jäsenten keskuudessa. Työryhmän puheenjohtaja von Hertzen uskoi liberaaliin alkoholipolitiikkaan, jonka seurauksena yksilö itse ottaisi vastuun alkoholin käytöstään, kun Koski taas uskoi pohjoismaisen alkoholijärjestelmän olevan tehokas tapa säädellä alkoholihaittoja (von Hertzen 1992, 63–68; Koski 1992, 51).

Alkoholilainsäädäntötyöryhmän lisäksi UM asetti toukokuussa 1992 kauppapoliittisen integraatiokomitean, jonka tehtävänä oli antaa EY-neuvottelijoille tietoja ja toivomuksia alkoholielinkeinon suhteen. Näin ollen areenalle astui von Hertzenin työryhmän lisäksi toimija, joka koordinoi EY-neuvottelijoita alkoholiasioissa. Puheenjohtajana toimi apulaisosastopäällikkö Satuli ja työryhmän jäsenenä oli viranomaisia eri ministeriöistä sekä alkoholiteollisuuden edustajia. Tässä työryhmässä Alkon edustajana toimi Roslin (Österberg 2005, 64).

Ensimmäiset merkit Alkon monopolioikeuksia koskevasta erimielisyyksistä von Hertzenin työryhmässä alkoivat näkyä toukokuun 11. päivänä 1992. Kokouksessa kävi ilmi, että KTM:n mielestä tukkumyyntimonopoli olisi purettava. Työryhmän kokouspöytäkirjassa todettiin kuitenkin, että tukkumyyntimonopoli oli olennainen osa suomalaista alkoholimonopolia ja että sen purkamisen seuraukset olisi ensin selvitettävä. Kiinnostavaa on, että Alko sai tehtäväkseen selvittää, mitkä olisivat tukkumyyntimonopolin purkamisen taloudelliset seuraukset valtiolle (Pöytäkirja 3/92, 11.5.1992, STTV). Von Hertzenin työryhmän käsitellessä tuotantomopolia 19.5.1992 Alkon johtaja Erkki Anttila asettui puolustuskannalle ja piti kiinni Alkon johdon kannasta säilyttää alkoholijuomien tuotantomonopoli. Luoma KTM:stä sen sijaan kirjoitti työryhmässä käsitellyssä muistiossaan, että tuotantomonopoli olisi purettava kahdessa eri vaiheessa: vuoden 1993 alussa kaikkien muiden alkoholijuomien paitsi väkevien alkoholijuomien osalta ja vuoden 1995 alussa myös väkevien alkoholijuomien osalta (Muistio 19.5.1992 [Anttila], STTV; Muistio 19.5.1992 [Luoma], STTV).

Samanaikaisesti tämän kehityksen kanssa Alkon johtajistossa alettiin tuottaa yhä enemmän muistioita, jotka puolustivat yhtiön monopolioikeuksien säilyttämistä. Roslin totesi 18. toukokuuta 1992 kirjoittamassaan muistiossa, että ETA-sopimus ja EY-jäsenyyttä vaativat kahta asiaa

alkoholimonopolilta. Se ei saisi olla diskriminointi ja sen oli oltava läpinäkyvä. ”Molemmat ovat täysin toteutettavissa pohjoismaisen alkoholijärjestelmän puitteissa. Valmistelut ovat jo pitkällä ja periaatteiden soveltaminen aloitettu” (Muistio 18.5.1992, Alkon arkisto). Muistiossa puolustettiin myös vähittäismyyntimonopolia sillä argumentilla, että perinteet muuttuivat, mutta hitaasti. ”Siksi kansanterveydelliset ja sosiaaliset näkökohdat puoltavat alkoholijuomien pitämistä edelleenkin rajoitetun jakelun piirissä. Parhaiten tämä tapahtuu Alkon erikoismyymälöissä” (Muistio 18.5.1992, Alkon arkisto). Alkon johto alkoi myös entistä enemmän puolustaa monopolioikeuksiaan kansanterveydellisin argumentein.

Kesäkuussa 1992 Alkon johtajat alkoivat uskoa, että EY-jäsenyys tulisi vaikuttamaan suuresti Alkon asemaan. Johtajien kokouksessa 11. kesäkuuta 1992 päätettiin, että EY-asia olisi automaattisesti johtajiston jokaisen kokouksen asialistalla. Se, että Suomen mahdollinen EY-jäsenyys alettiin nähdä uhkana Alkon asemalle tulevaisuudessa, heijastuu myös siinä, että Alkon johtajisto samanaikaisesti alkoi tuottaa useita muistioita, jotka puolustivat Suomen alkoholimonopolia kokonaisuutena. Näissä muistoissa puolustettiin Alkon monopolin yhtenäisyyttä muun muassa sillä argumentilla, että yhden osan purkaminen saattaisi johtaa houkutukseen purkaa koko yhtiö. Muun muassa tukkumyyntimonopoli mainittiin erityisen tärkeänä osana alkoholimonopolia, jonka purkaminen aiheuttaisi koko suomalainen alkoholisysteemin hajoamisen (Muistio 11.6.1992, Alkon arkisto). Myös ulkoministeriön kauppapoliittisessa integraatiokomiteassa Roslin yritti korostaa Alkon sosiaali- ja terveystieteellistä luonnetta. Kesäkuun 1992 puolivälissä hän ehdotti integraatiokomitean sihteerille Matti Oivukkamäelle integraatiokomitean muistioon muutoksia tavoitteisiin, jotka liittyivät alkoholikysymyksiin. ”Osa niistä on vain tekstin sujuvuutta edistäviä, mutta osa selvästi periaatteellisia. Tässä on kuitenkin primäärisesti kyse sosiaalisista syistä ja kansanterveydellisistä syistä suoritettusta erityisjärjestelystä. [...] Tämän pitäisi selvemmin näkyä työryhmämme muistiossa.” Tässä suhteessa Roslin sai tahtonsa läpi, ja hänen ehdottamansa muutokset tehtiin seuraavaan muistioloonnokseen (EY-jäsenyysneuvottelut: alkoholikysymyksiin liittyvät tavoitteet, 2. luonnos 15.6.1992 ja 3. luonnos 9.7.1992, Sign 37.52, UM). Warsell on tulkinnut saman dokumentin pohjalta, että al-

koholiasiat painottuivat EY-neuvotteluissa yksinomaan kauppaja- ja kilpailupolitiikan näkökulmasta (Warsell 2005, 89).

Samanaikaisesti kun Alkon johtajat puolustivat monopolioikeuksiaan von Hertzenin työryhmää varten kirjoitetuissa muistioissaan, työryhmässä ehdotettiin, että Alkon anniskelumonopoli purettaisiin (Alkoholijuomien anniskelu 2.6.1992, STTV). Päätös tukkumyyntimonopolin kohtalosta oli sen sijaan vaikeampi. Kesäkuun 11. päivänä 1992 Koski piti kiinni Alkon johtajien päättämästä linjasta. Saarinen VM:stä oli sitä mieltä, että alkoholilakia olisi sopeutettava ainoastaan siinä määrin, kuin ETA-sopimus vaati. Luoma KTM:stä taas oli sitä mieltä, että tukkumyyntimonopoli olisi purettava. Useassa kannanotossa kuitenkin korostettiin tukkumyyntimonopolin sosiaali- ja terveystieteellistä merkitystä (Pöytäkirja 7/92 11.6.1992, STTV). Luoma totesi edelleen 23. kesäkuuta 1992, että hänen mielestään oli mahdotonta, että Alkolla säilyisi tukkumyyntimonopoli, kun anniskelumonopoli purettaisiin (Tukkukauppaamonopolista 23.6.1992, STTV). Kauppa- ja teollisuusministeri Kauko Juhantalo ja KTM:n ylijohtaja Matti Vuoria kirjoittivat 30. kesäkuuta 1992 von Hertzenin työryhmälle, että Alkon tukkumyyntimonopoli olisi purettava (Alkoholilakityöryhmän muistio, lausunto 30.6.1992, UM). Tukkumyyntimonopolin suhteen Alkon ja KTM:n näkemykset olivat siis tässä vaiheessa hyvin erilaiset.

Alkon johdon kanta monopolioikeuksien säilyttämisestä ei muuttunut kesäkuun loppuun mennessä siitäkään huolimatta, että eräät Alkon johtajat ja von Hertzenin työryhmän jäsenet olivat kyseenalaistaneet Alkon monopolioikeuksien säilyttämisen. Lausunnossaan valtiovarainministeriön alkoholiverotustyöryhmän muistiossa Alko totesi, että Alko valitsisi työryhmän ehdottamista vaihtoehdoista sen, jossa Alkolla säilyisi tukkumyyntimonopoli (Lausunto 29.6.1992, Alkon arkisto; Koski 1994, 428). Arkistomateriaalin perusteella vaikuttaa siltä, että joko Alkon johtajat käyttivät puhdasta retoriikkaa oikeuttaakseen Alkon monopolioikeudet tai sitten mielipide-erot Alkon johtajien välillä olivat suuret. Koski on myöhemmin haastattelussa todennut, että kaikki Alkon johtajat eivät suhtautuneet samalla tavalla Alkon sopeuttamiseen Euroopan taloudelliseen integraatioon. Radikaaleja eroja Alkon johtajien suhtautumisessa ei kuitenkaan ollut, vaikka aste-eroja löytyi. Yhteinen linja muo-

kattiin aina keskustelujen avulla (Kosken haastattelu 1.2.2005; vrt. Warsell 2005, 129). Tämä voisi selittää sen, että vaikka eräät Alkon johtajista jo helmikuussa 1992 olivat kyseenalaistaneet Alkon mahdollisuuden säilyttää sekä tukkumyynti- että tuotantomonopoli, oli molempien monopolien säilyttäminen edelleen johtajiston linjana ja virallisena kantana kesäkuussa 1992.

Vaikuttaa siltä, että Alkolla ja muilla sen monopolioikeuksien puolustajilla oli yhä vaikutusvaltaa von Hertzenin työryhmässä elokuun puolivälissä 1992. Kuten valtiovarainministeriön alkoholiverotustyöryhmä myös von Hertzenin työryhmä päättyi kahteen eri vaihtoehtoon tukkumyyntimonopolin suhteen. Toisessa vaihtoehdossa se säilytettäisiin ja toisessa se purettaisiin viinien osalta (Pöytäkirja 12/92, 18.8.1992, STTV). Suomen EY-neuvottelijoiden ja EY-neuvotteluissa alkoholiasioita koordinoivien virkamiesten mielipide Alkon sopeuttamisesta alkoi kuitenkin muuttua heinä–elokuun taitteessa 1992. EY-komission vuonna 1992 antama negatiivinen lausunto Ruotsin toimenpiteistä maan alkoholimonopolin sopeuttamisesta EY-sääntöjen mukaiseksi vaikutti vahvasti Suomen virkamiesten suhtautumiseen. Satuli oletti, että myös Suomi saisi huomautuksen siitä, että sosiaali- ja terveyspoliittiset tavoitteet alkoholin kulutuksen säätelyn suhteen voitaisiin saavuttaa muilla tavoilla kuin alkoholimonopolilla. Tämän takia Satulin mielestä Suomen alkoholimonopolin sopeuttamiselle ETA-sopimuksen ja mahdollisen EY-jäsenyyden mukaiseksi oli nyt kiire. Satulin mielipide otettiin huomioon Alkossa (Muistio 4.8.1992, Alkon arkisto; ks. Österberg 2005, 71). Tämän lisäksi Joutsamo oli tuottanut 4. elokuuta 1992 toisen asiantuntijalausannon, jonka mukaan tuonti- ja vientimonopolin purkamisen lisäksi oli purettava myös tukkumyyntimonopoli (Joutsamo 1992, Alkon arkisto).

Myös vähittäismyyntimonopolin asemaa alettiin ensimmäisen kerran kyseenalaistaa elokuussa 1992, vaikka se ei ollutkaan suoranaisesti uhattuna. Satulille osoittamassaan sähköisessä Luoma arveli, että vähittäismyyntimonopoli säilyisi terveys- ja sosiaalipoliittisiin argumentteihin nojaten. Tästä huolimatta Luoma kuitenkin huomautti, että KTM oli periaatteessa edelleen sitä mieltä, että vähittäismyyntimonopoli olisi elinkeinopoliittisista syistä purettava. Tämän vuoksi Luoma oli ehdottanut valtioneuvostolle lausumaa mahdollisuudesta antaa vähittäismyyntilupa erityisestä syystä myös muille kuin alkoholi-

yhtiöille. ”Mutta tyytyisin tässä vaiheessa siihenkin, ettei tehtäisi nimenomaista päätöstä vähittäismyyntimonopolin ylläpitämisestä, ellei sitä ole EY:n vuoksi pakko poistaa” (Raimo Luoman sähkö Antti Satulille 10.8.1992, Sign 37.52, UM; ks. myös Warsell 2005, 91).

Sopeutuminen 1992–1994

Alkon uusi strategia yhtiön sopeuttamisesta Euroopan taloudelliseen integraatioon sinetöitiin 25. elokuuta 1992 Alkon johtajien kokouksessa. Von Hertzenin työryhmän 31. elokuuta 1992 pidettävän periaatekeskustelun lähestyessä Koski oli ehdottanut, että Alkon johtajisto löisi lukkoon omat periaatteensa. Elokuun 25. päivänä pidettyä johtajiston kokousta varten Koski oli kirjoittanut viisi eri muistiota, jotka toimivat keskustelun pohjana. Muistiossaan ”Perusvaihtoehtojen pohdinta” Koski ehdotti ensimmäistä kertaa, että kaikki Alkon muut monopolioikeudet pitäisi vähittäismyyntimonopoli purettaisiin asteittain ETA-sopimuksen seurauksena. Kokouksessa Alkon johtajisto päätti, että Alko tästedes pyrki ainoastaan vähittäismyyntimonopolin säilyttämiseen. Tämä päätös vahvistettiin Alkon hallintoneuvoston kokouksessa 24. syyskuuta 1992. (Ks. tarkemmin Österberg 2005, 72–77; Koski 1994, 428–429.) Neljä viidestä muistiosta oli päivätty 29. kesäkuuta 1992. Näin ollen Satulin reaktio EY:n Ruotsin jäsenhakemukseen antamaan lausuntoon ja Joutsamon toinen lausunto tuskin vaikuttivat Kosken muistioihin. Sen sijaan voisi olettaa, että Alkon aikaisemmin hankkimat asiantuntijalausunnat, von Hertzenin työryhmässä pidettävä periaatekeskustelu ja työryhmässä Alkon monopolioikeuksien säilyttämisen herättämä vastarinta sekä eräiden Alkon johtajien skeptinen asenne Alkon johdon siihen mennessä omaksumaan strategiaan saivat aikaan sen, että Koski teki uuden tilannearvion.

Myös von Hertzenin työryhmä päätti periaatekeskustelussaan suositella vienti- ja tuontimonopolin ohella myös tukkumyyntimonopolin purkamista mietojen alkoholijuomien osalta. Lisäksi viranomaistehtävät siirrettäisiin Alkosta STM:n alaisuuteen. Satuli osallistui kokoukseen ja suositeli, että Suomi purkaisi vapaaehtoisesti alkoholijuomien vienti-, tuonti- ja tukkumyyntimonopolin, mikä varmistaisi vähittäismyyntimonopolin aseman (Pöytäkirja 13/92, 31.8.1992, STTV).

Siitä huolimatta, että Alkon johto oli valmis purkamaan tuotanto- ja tukkumyyntimonopolin, Alko tuki von Hertzenin työryhmän ensimmäistä raporttia, joka oli valmistunut 2. marraskuuta 1992 ja jossa suositeltiin tukkumyyntimonopolin osittaista purkamista ja jossa ei käsitelty tuotantomopolin tulevaa kohtaloa.

Sen jälkeen, kun Alkon johtajisto oli päättänyt, että Alkon monopolioikeuksista pyrittäisiin säilyttämään ainoastaan vähittäismyyntimonopoli, Alko pyrki keväeseen 1994 saakka turvaamaan kotimaisen alkoholiteollisuuden aseman sekä järjestämään uudelleen Alkon organisaation (Österberg 2005, 77–109). Arkistomateriaalin perusteella vaikuttaa myös siltä, että siitä lähtien kun von Hertzenin työryhmän ensimmäinen raportti oli valmistunut, Alkon mahdollisuudet vaikuttaa uuden alkoholilainsäädäntöön säätämiseen vähenivät huomattavasti. Alkon johtajisto yritti tosin edelleen vaikuttaa lakipykälien muotoiluun STM:n kautta (Österberg 2005, 80–109).

Tästä huolimatta Alkon edustajilla esiintyi halua osallistua alkoholiasioiden hoitamiseen EY-neuvotteluissa, mitä ei aina katsottu hyvällä. Suurlähettiläs Erkki Liikanen kirjoitti ulkoministeriölle osoittamassaan sähkössä, että Roslin oli vierailut EY-komissiossa 2. kesäkuuta 1993 ja selostanut alkoholimonopolin aseman muuttamiseen tähtäväää valmistelua sekä lisäksi luvannut toimittaa asiaa koskevat mietinnöt heti niiden valmistuttua. Kun pohjoismaiset ulkoministerit olivat päättäneet lykätä omien korttiansa paljastamista alkoholikysymyksessä EY-neuvottelujen tässä vaiheessa, veivät tällaiset vierailut Liikasen mukaan ”viestin perille selvästi aikaisemmin. Voisi olla paikallaan valmisteluelimissä sopia siitä, että komission neuvottelijoihin tapahtuvissa yhteydenotoissa olisi koordinaatiota valmistelujaostojen ja edustuston kanssa ja neuvotteluista vastaavat päättäisivät siitä, mitä aineistoa ja missä vaiheessa toimitetaan komissiolle” (EY/Alkon edustaja vierailulla Task Forcessa, 2.6.1993, UM). Tämän dokumentin perusteella Alkon johto näyttää pyrkineen vaikuttamaan EY-neuvotteluihin välittämällä monopolin kannalta tärkeitä näkökohtia ohi Suomen EY-neuvottelijoiden (ks. myös Warsell 2005, 96). Joulukuun 1993 jälkeen tärkeäksi tavoitteeksi nousi Alkon johtajistossa uuden alkoholilainsäädännön säätämisen kiirehtiminen ETA-sopimuksen tullessa voimaan 1. tammikuuta 1994 (Österberg 2005, 100–105). Samanaikaisesti Alkon johtajisto pyrki aktiivisesti siihen, et-

tei Suomen alkoholiteollisuuden asema heikentyisi sinä aikana, kun ETA-sopimus oli jo tullut voimaan, mutta Suomen uutta alkoholilainsäädäntöä ei ollut vielä säädetty (Österberg 2005, 100–105).

Vuonna 1994 Alkon johto myös jatkoi toden teolla yhtiön uudelleen organisoimista ja yhtiön kilpailukyvyyn vahvistamista (Österberg 2005, 105–108). Tässä vaiheessa Alkon organisaatiota kehitettäessä otettiin huomioon myös se, miten yhtiö kykenisi jatkamaan toimintaansa siinäkin tapauksessa, että se menettäisi kaikki monopolioikeutensa, siis myös vähittäismyyntimonopolin (Muistio 28.2.1994, Alkon arkisto).

Yhteenveto ja keskustelu

Alkolla kuten monilla muillakaan toimijoilla ei ollut selviä suunnitelmia siitä, miten se kohtaisi Euroopan taloudellisen integraation aiheuttamat paineet. Tähän vaikutti osittain se, että vallitsi huomattava epätietoisuus siitä, miten ETA-sopimus ja myöhemmin mahdollinen EU-jäsenyys tulisivat vaikuttamaan yhtiöön ja sen toiminta-alueeseen. Alkoholimonopolit olivat EY:lle vieras ilmiö, eikä niistä ollut ennakkotapauksia. Viitteitä EY:n suhtautumisesta alkoholimonopoleihin oli kuitenkin mahdollista saada niistä Rooman sopimuksen artikloista, jotka käsitelivät valtion monopoleja. Yrittäessään selvittää, miten yhdentymiskehitys vaikuttaisi yhtiön tulevaisuuteen, Alkon johto tilasi erilaisia asiantuntijalausuntoja.

Alkon johdon reaktiot ja toimintatavat suhteessa Euroopan taloudellisen integraation ja sen vaikutukseen Alkon aseman kannalta voi jakaa neljään eri ajanjaksoon. Ensimmäisen jakson aikana, vuosina 1988–1989, Alkon johdossa alettiin pohtia Euroopan yhdentymiskehityksen mahdollisia vaikutuksia yhtiön toimintaan. Tämän ajanjakson aikana Alkon johto uskoi vakaasti voivansa vaikuttaa yhtiönsä sopeuttamiseen. Tähän yritettiin valmistautua asettamalla erinäisiä työryhmiä sekä uudistamalla alkoholijuomien verotusta. Alkon johto uskoi Euroopan taloudellisen integraation aiheuttavan sisällöllisiä muutoksia, mutta ei uskonut kehityksen johtavan monopolioikeuksien purkamiseen. Tämän jakson aikana Alkon johtajien keskuudessa ei arkistomateriaalin perusteella esiintynyt mielipide-eroja.

Toisen jakson aikana, vuosina 1990–1991, Alkon johto alkoi oivaltaa, että Euroopan taloudel-

lisellä integraatiolla tulisi olemaan jonkinasteinen konkreettinen vaikutus yhtiön asemaan. Johtajat valmistautuivat tuonti- ja vientimonopolin purkamiseen, mutta uskoivat muiden monopolioikeuksien säilyvän. Alkon johdossa oivallettiin Euroopan yhdentymiskehityksen lisäävän kilpailua Alkon toiminta-alueella ja näin ollen yhtiön kilpailukykyä, organisaatiota ja asiakaspalvelua alettiin kehittää. Tämän ajanjakson aikana Alkon johto uskoi edelleen voivansa vaikuttaa yhtiön sopeuttamiseen ja pyrki tähän muuan muassa tuomalla omia mielipiteitään Suomen ETA-neuvottelijoiden tietoon. Alkon suvereenisuuden väheneminen näkyy kuitenkin siinä, että Koski arvioi olevan tarvetta asettaa sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä uuden alkoholilainsäädännön valmistelemista varten. Se, että tähän ryhdyttiin sosiaali- ja terveysministeriössä vasta puoli vuotta ehdotuksen jälkeen, on esimerkki Alkon vaikutusmahdollisuuksien vähenemisestä.

Kolmantena ajanjaksona, helmikuusta 1992 elokuuhun 1992, Alkon johto alkoi oivaltaa, että yhdentymisprosessi tulisi johtamaan suuriin muutoksiin yhtiön asemassa ja että yhtiö ei enää välttämättä pystyisi johtamaan muutosprosessia (vrt. Warsell 2005, 129). Alkon johtajien keskuudessa ilmeni erimielisyyksiä Alkon sopeuttamisesta Euroopan taloudelliseen integraatioon. Vaikka tuotanto- ja tukkumyyntimonopolin säilyttäminen ensimmäistä kertaa kyseenalaistettiin Alkon johtajiston keskusteluissa, johtajat päättivät kuitenkin puolustaa molempia monopolioikeuksia vähittäismyyntimonopolin ohella. Alko kohtasi myös tämän ajanjakson aikana ensimmäisen kerran vastustusta yhtiön sopeuttamisessa, mm. von Hertzenin työryhmässä. Tämän ajanjakson loppupuolella, elokuussa 1992, alkoi käydä yhä ilmeisemmäksi, että Alko ei saanut tukea muiden kuin vähittäismyyntimonopolin säilyttämiselle.

Neljännän jakson aikana, elokuusta 1992 toukokuuhun 1994, Alkon johdolla ei enää ollut mahdollisuutta puolustaa muita monopolioikeuksia kuin vähittäismyyntimonopolia. Ratkaisulta Alkon sopeuttamisesta oli siirtynyt miltei kokonaan von Hertzenin työryhmälle ja Suomen EY-neuvottelijoille. Yhtiön vaikutusmahdollisuudet rajoittuivat sen omien etujen varjelemiseen, kotimaisen alkoholiteollisuuden aseman puolustamiseen ja Alkon organisaation uudistamiseen. Tämän ajanjakson aikana Alkon johtajat olivat varsin yksimielisiä yhtiön sopeuttamisesta.

Ajanjaksoa vuoden 1988 alusta kevääseen 1994

voisi luonnehtia Alkolle johdolle jonkinlaisena dilemmana valtion johdon ja yhtiön omien etujen välillä samanaikaisesti, kun yhtiö kohtasi EY:n, sittemmin EU:n, näkemykset Suomen alkoholimonopolista ja sen säilyttämisestä. Alkon entinen johtajana Bertil Roslin on myöhemmin kuvannut tilannetta sellaisena, että Alkon johto seisoi yhtäkkiä aivan uuden ja epäselvän tilanteen edessä olematta täysin selvillä siitä, tulisiko EY ylipäättänsä hyväksymään Suomen alkoholimonopolin säilyttämisen. Yhtiön oli varauduttava myös siihen, että alkoholimonopoli purettaisiin kokonaan Suomen liittyessä EY:hyn (Roslinin haastattelu 3.11.2005). Vaikuttaa siltä, että EY:n toimintaa ei tunnettu riittävän hyvin Suomessa 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa, mikä selittäisi eräänlaisen haparoinnin Alkon sopeuttamisprosessissa. Jopa Antti Satuli arvioi tilanteen hyvin eri tavalla vuonna 1989, jolloin hän kyseenalaisti ainoastaan Alkon mahdollisuuden säilyttää samanaikaisesti sekä tuotanto- että vähittäismyyntimonopoli, ja elokuussa 1992, jolloin hän suositeli kaikkien muiden paitsi tuotanto- ja vähittäismyyntimonopolin purkamista.

Trygve Uglund kirjoittaa väitöskirjassaan (2002), että Alko oli jo vuonna 1990 valmis purkamaan alkoholijuomien vienti-, tuonti- ja tukkumyyntimonopolinsa. Alkon johtajien kokouspöytäkirjoista ja muistioista käy kuitenkin selvästi ilmi, että kokonaisuudessaan Alkon johto ei ollut valmis purkamaan alkoholijuomien tukkumyyntimonopolia, ennen kuin Alkon hallintoneuvosto teki tästä päätöksen 24. syyskuuta 1992.

Christoffer Tigerstedt ja Pia Rosenqvist ovat puolestaan esittäneet, että syksy 1990 oli strateginen käännekohta Alkolle sen jälkeen, kun Suomen eduskunta ei ollut riittävästi painottanut alkoholikysymyksiä ETA-neuvotteluissa. Tämän jälkeen Alkon johto Tigerstedtin ja Rosenqvistin (1995) mukaan ymmärsi, että yhtiön oli puututtava Alkon sopeuttamisprosessiin, jotta se voisi säilyttää oman valta-asemansa. Alkon johtajien vuonna 1990 pitämiä kokouksia käsittelevien pöytäkirjojen pohjalta sekä niiden muistioiden perusteella, joita käsiteltiin Alkon johtajien kokouksissa syksyllä 1990, ei kuitenkaan voi havaita mitään suurta muutosta Alkon johtajien asenteissa tai toimintatavassa yhtiön sopeutumisesa Euroopan taloudelliseen integraatioon. Sen sijaan Koski huomautti jo helmikuussa 1990, että Alkon asema voisi heiketä Euroopan taloudellisen integraation vaikutuksesta. Strategisena kään-

nekohtana Alkon johdon suhtautumisessa yhtiön valta-asemaan voisi sen sijaan pitää vuoden 1992 helmi–maaliskuun taitetta, jolloin Alkon johtajat ensimmäistä kertaa pohtivat, mitä monopoli-oikeuksia yhtiö voisi pyrkiä säilyttämään ETA-sopimuksen tultua voimaan ja Suomen mahdollisesti liittyessä EY:n jäseneksi. Vain kuusi kuukautta tämän päätöksen jälkeen yhtiön johto teki uuden periaatteellisen päätöksen, jonka mukaan se oli valmis luopumaan kaikista muista monopoli-oikeuksista paitsi vähittäismyyntimonopolista.

Leena Warsell on käsitellyt väitöskirjassaan (2005) samoja teemoja. Warsell ei kuitenkaan esitä selkeää kuvausta ja analyysia Alkon johdon sopeutumisesta Euroopan taloudelliseen integraatioon erityisesti vuodesta 1989 syyskuuhun 1992. Alkon johdon sopeutuminen ja sen strategia vuosina 1990–1994 olivat monimutkaisempia kuin Warsell antaa ymmärtää. Hän ei ota huomioon, että Alkon johdolla oli samanaikaisesti sekä virallinen että salainen linja yhtiön sopeuttamisessa Euroopan taloudelliseen integraatioon. Tämä koskee etenkin vuosia 1990–1992.

Warsellin tulkinnan mukaan Heikki Koski johti Alkossa muistioidensa avulla prosessin etenemistä vaihe vaiheelta eroonsa saakka vuonna 1994. ”Pöytäkirjojen mukaan muutosprosessi sujui täydessä yhteisymmärryksessä, pääjohtajavetoisesti ja yhteisen jaetun näkemyksen pohjalta alusta loppuun saakka” (Warsell 2005, 128, 257). Alkon arkistomateriaalin pohjalta vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei Koski näin helposti voinut ohjailta Alkon johdon strategiaa ja että Alkon johtajat eivät käsitellyn sopeuttamisprosessin aikana olleet aina yksimielisiä menettelytavoista. Tämä näkyy esimerkiksi Alkon johtajien päätöksestä 5. maaliskuuta 1992 puolustaa Alkon tuotantomonopolia Kosken varoituksista huolimatta.

Warsellin tulkinta siitä, että Alkon vähäinen vastarinta vaikutti lainsäädännön valmisteluun, pitää luultavasti paikkansa. Oman tulkintani mukaan Alkolla ei kuitenkaan elokuussa 1992 ollut muuta vaihtoehtoa kuin suostua monopoli-oikeuksien vapaaseen sopeuttamiseen. Tätä tulkintaa puoltavat von Hertzenin komiteassa esiintynyt vahva vastustus Alkon monopoli-oikeuksien säilyttämiselle, Satulin toteamus elokuussa 1992, että Suomen alkoholimonopolin sopeuttamisella oli kiire, ja se, että Alko oli tässä vaiheessa ”vain” yksi toimija monien muiden joukossa. Warsellin mukaan Kosken 29.6.1992 päivättyt muistiot olivat toimijaverkoston hallintoviranomaisille ja kilpailijoille signaali siitä, kuinka Alkon sopeuttamisessa edettäisiin (Warsell 2005, 256–257). Mutta myös tässä Alkon johto käytti kahta eri linjaa, mikä aiheutti sen, ettei Kosken muistioiden sisältö ollut vielä tässä vaiheessa aivan selvä muille toimijoille. Vaikka Alkon hallintoneuvosto oli jo 24. elokuuta 1992 päättänyt tuotantomonopolin asteittaisesta purkamisesta, se tuki von Hertzenin työryhmän ensimmäistä työryhmämuistiota (2.10.1992), jossa ei käsitelty lainkaan tuotantomonopolin tulevaisuuden kotaloa, toisin sanoen sen mahdollista purkamista.

Kronologisessa järjestyksessä ensimmäiseksi viidestä tärkeimmästä käännekohtasta Alkon purkuprosessissa Warsell mainitsee Kosken kesäkuussa 1992 kirjoittamat neljä muistiota. Aikaisempi käännekohta Alkon sopeuttamisstrategialle oli kuitenkin mielestäni helmikuu 1992, jolloin useat Alkon johtajat, pääjohtaja mukaan lukien, epäilivät ensimmäistä kertaa Alkon mahdollisuuksia säilyttää tuotanto- ja tukkumyntimonopolinsa.

KIRJALLISUUS

- AGREEMENT OF OPORTO OF 2 MAY 1992 ON THE EUROPEAN ECONOMIC AREA. Brussels/Luxembourg: Office for Publication of the European Communities, 1992
- OY ALKO AB:N HALLINTONEUVOSTON KERTOMUS ALKOHOLIOLAJEN KEHITYKSESTÄ VUONNA 1988. Helsinki: Alko, 1989
- ALKOHOLILAIN UUDISTAMISTYÖRYHMÄ, OSA 1. Työryhmämuistio 1992: 5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1992
- ALKOHOLIOHJELMA 2004–2007. Yhteistyön lähtökohdat 2004. Julkaisuja 2004: 7. Helsinki: Sosiaali- ja

terveysministeriö, 2004

- ARAJÄRVI, PENTTI & SKINNARI, JOUKO: Eurooppa ja Suomi. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 1990
- BRUUN, KETTIL: Alkoholi: käyttö, vaikutukset ja kontrolli. Helsinki: Tammi, 1972
- ETA-SOPIMUS. WWW-sivut: <http://secretariat.efta.int/Web/EuropeanEconomicArea/EEAAgreement/EEAAgreement>, [viitattu 1.8.2006]
- EUROOPAN YHTEISÖN PERUSTAMISSOPIMUS (konsolidoitu toisinto). Virallinen lehti nro C 325, 24. joulukuuta 2002. WWW-sivut: <http://europa.eu.int/lex/lex/fi/treaties/index.htm>, [viitattu 1.8.2006]
- EY-JÄSENNYDEN VAIKUTUKSET SUOMEEN. VNS 2/1991

- vp. Helsinki 1991
- HERTZEN, HEIKKI S. VON: Tarvitseeko 2000-luvun suomalaisen rajoituksia ja kieltöjä. Teoksessa: Blom, Anders (toim.): Suomalaisen juomatavan salaisuus. Jyväskylä: Marli, 1992
- HOLDER, HAROLD D. & KÜHLHORN, ECKART & NORDLUND, STURLA & ÖSTERBERG, ESA & ROMELSJÖ, ANDRES & UGLAND, TRYGVE: European Integration and Nordic Alcohol Policies. Changes in alcohol controls and consequences in Finland, Norway and Sweden, 1980–1997. Ashgate: Aldershot, 1998
- KARLSSON, THOMAS & ÖSTERBERG, ESA: Finland. In: Österberg, Esa & Karlsson, Thomas (eds): Alcohol Policies in EU Member States and Norway. A Collection of Country Reports. Helsinki: Stakes, 2002
- KOSKI, HEIKKI: 90-luvun alkoholipolitiikka. Teoksessa: Blom, Anders (toim.): Suomalaisen juomatavan salaisuus. Jyväskylä: Marli, 1992
- KOSKI, HEIKKI: ETA, EU, Alko ja alkoholipolitiikka eli tapahtumien kulku 1988–1994 Alkosta katsottuna. Alkoholipolitiikka 59 (1994): 6, 423–439
- KOSKI, HEIKKI: Pääjohtajan katsaus. Alkon toimintakertomus 1988. Helsinki: Alko, 1989
- MEINANDER, HENRIK: Finlands historia 4. Esbo: Schildt, 1999
- THE ROLE OF ALCOHOL MONOPOLIES. Report from a conference in Skarpö, Sweden, January 1987. Stockholm: Systembolaget, 1988
- ROSLIN, BERTIL: När slagregnet föll. Nordiska alkoholmonopol i den europeiska integrationen. Esbo: Schildt, 2000
- SAVIA, ELENA: The Finnish Alcohol Monopoly and the European Integration. The Impact of the European Economic Area Agreement and the Possible Membership of the European Communities on ALKO Ltd. Helsinki: Helsingin yliopisto, kansainvälisen talousoikeuden instituutti, 1993
- STENIUS, KERSTIN & HENTILÄ, JORMA: EY-yhteistyö ei esteenä itsenäiselle alkoholipolitiikalle. Apulais-osastopäällikkö Antti Satulin haastattelu. Alkoholipolitiikka 54 (1989): 1, 45–48
- TIGERSTEDT, CHRISTOFFER: EG och den alkoholpolitiska dimensionen. I: Tigerstedt, Christoffer (red.): EG, alkohol och Norden. Helsingfors: Nordic Council for Alcohol and Drug Research, 1990
- TIGERSTEDT, CHRISTOFFER & KARLSSON, THOMAS: Svårt att kasta loss. Finlands och Sveriges alkoholpolitiska kursändringar efter år 1990. Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift 20 (2003): 6, 409–426
- TIGERSTEDT, CHRISTOFFER & ROSENQVIST, PIA: The fall of a Scandinavian tradition? Recent changes in Scandinavian and Finnish alcohol policy. Nordisk alkoholtidskrift 12 (1995): English supplement, 89–95
- UGLAND, TRYGVE: European Integration and the Corrupting Gaps of the Systems. In: Sulkunen, Pekka & Sutton, Caroline & Tigerstedt, Christoffer & Warpenius, Katariina (eds): Broken Spirits. Power and Ideas in Nordic Alcohol Control. Helsinki: Nordic Council for Alcohol and Drug Research, 2000
- UGLAND, TRYGVE: Policy Re-categorization and Integration. Europeanization of Nordic Alcohol Control Policies. Oslo: ARENA, 2002
- WARSELL, LEENA: Perikato vai uuden alku? Alkon purku 1990-luvulla. Helsinki: Stakes, 2005
- VIRTANEN, MATTI & HENTILÄ, JORMA: Integraatio ei murena, mutta muuttaa Alkoa. Pääjohtaja Heikki Kosken haastattelu. Alkoholipolitiikka 55 (1990): 4, 203–205
- VUODEN 1987 ALKOHOLIKOMITEAN MIETINTÖ. Komiteanmietintö 1989: 1. Helsinki 1989
- ÖSTERBERG, MIRJA: Statsbolaget Alkos anpassning till den europeiska ekonomiska integrationen 1988 till våren 1994. Helsingfors: Helsingfors universitet, 2005.

Haastattelut

- Brofoss, Knut, Norjan sosiaaliministeriön alkoholioasioista vastanneen osaston päällikkö, sähköposti 17.2.2005, tekijän hallussa
- Koski, Heikki, Alkon pääjohtaja 1982–1994, haastattelu 1.2.2005, tekijän hallussa
- Lindberg, Jakob, Ruotsin sosiaaliministeriön alkoholikysymyksistä ETA-neuvotteluissa vastannut hallitusneuvos, sähköpostit 2.2.2005, 16.2.2005 ja 10.3.2005, tekijän hallussa
- Puustinen, Usko, sosiaali- ja terveysministeriön raittius- ja alkoholioasiain osaston osastopäällikkö 1.4.1972–31.9.1990, puhelinhaastattelu 15.2.2005 ja 17.2.2005, tekijän hallussa
- Roslin, Bertil, Alkon johtaja 1985–1999, haastattelu 8.12.2004, 24.1.2005 ja 3.11.2005, tekijän hallussa.

Painamattomien lähteiden sijoituspaikat

- Alkon arkisto, Recall Finland Oy, Helsinki
- Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskus (STTV), Helsinki, Pentti Karhun hallussa
- Ulkoministeriön arkisto (UM), Helsinki.

ENGLISH SUMMARY

Mirja Österberg: The management of Alko and European economic integration 1988–1994 (Alkon johto ja Euroopan taloudellinen integraatio 1988–1994)

Based on the author's Master's thesis at the University of Helsinki in 2005, this article traces the reaction and response by the management of the Finnish alco-

hol monopoly Oy Alko Ab to the process of European economic integration between 1988 and 1994. The data for the study consist of archive materials, protocols and memoirs, earlier research and literature as well as interviews with key figures involved in the process.

A distinction is made between four different periods in the management's reactions in 1988–1994. In

the first period in 1988–1989, Alko management began to realise that European integration might have an impact on the company's operation. During the second period in 1990–1991, there was a growing recognition that integration would affect the company in a major way and that it would be losing its import and export monopoly. At the same time, Alko management began taking steps to strengthen the company's competitiveness and organisation. During the third period, from February 1992 to August 1992, Alko management realised that the company's production and wholesale monopoly might also be under threat. They decided to fight to retain the company's three remaining monop-

oly rights and did so over the next six months until 25 August 1992, when the battle was limited to the monopoly of off-premise retail sales of alcoholic beverages. In the fourth period from August 1992 to May 1994, Alko management moved to shore up the company's competitiveness and prepare for the eventuality that the company might even lose its retail monopoly.

KEY WORDS

Oy Alko Ab, alcohol monopoly, alcohol, European economic integration, European Union, European Economic Area, Finland